

QURILISH KORXONALARIDA RISKLARNI BOSHQARISH JARAYONINI BAHOLASH VA OPTIMALLASHTIRISHNING USLUBIY YONDASHUVLARI

UOK 69.003.13

Mirzayev Baxtiyorjon Obokulovich

Andijon davlat texnika instituti

“Qurilish muhandisligi” kafedrası katta oqituvchisi

Annotatsiya: Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish noqulay vaziyatlarning yuzaga kelishini bashorat qilish va ulardan keyin salbiy oqibatlarining oldini olish choralarini korishdan iborat. Yoqotishlar va zararlar har xil shakl va miqyosda, turli vaqtlarda, eng xilma-xil sharoitlarda, tadbirkorlik faoliyatining mumkin bolgan salbiy oqibatlarini bilmaslik yoki etiborsizlik bolgan deyarli hamma joyda namoyon bolishi mumkin. Ushbu faktni bilish tadbirkorlik risklarini oqilona va tizimli tahlil qilishga, ularni boshqarish usullarini ishlab chiqish uchun risklarni mustaqil tasniflash va baholash uchun zarur uslubiy yondashuvlarni yaratishga yordam beradi [1].

Kalit sozlar: qurilish, risk, boshqarish, baholash, korxona, audit, sugurta.

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ НА СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ: МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ И ОПТИМИЗАЦИИ

Мирзаев Бахтиёржон Обокулович

Андийский государственный технический институт

Кафедра «Строительная инженерия», старший преподаватель

Аннотация: Управление рисками на строительных предприятиях заключается в прогнозировании возникновения неблагоприятных ситуаций и принятии мер по предотвращению негативных последствий после их возникновения. Потери и ущерб могут возникать в различных формах и масштабах, в разное время, в самых разнообразных условиях, практически везде, где существует незнание или невнимание к возможным негативным последствиям предпринимательской деятельности. Знание этого факта помогает рационально и системно анализировать предпринимательские риски, формировать необходимые методические подходы для самостоятельной классификации и оценки рисков с целью разработки методов управления [1].

Ключевые слова: строительство, риск, управление, оценка, предприятие, аудит, страхование.

RISK MANAGEMENT IN CONSTRUCTION ENTERPRISES: METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSMENT AND OPTIMIZATION

Mirzayev Baxtiyorjon Obokulovich

Andijan State Technical Institute

Department of “Construction Engineering”, Senior Lecturer

Abstract: Risk management in construction companies consists of forecasting the occurrence of unfavorable situations and taking measures to prevent negative consequences after their occurrence. Losses and damages can occur in various forms and scales, at different times, in a variety of conditions, practically everywhere where there is ignorance or inattention to the possible negative consequences of entrepreneurial activity. Knowing this fact helps to rationally and systematically analyze business risks, to form the necessary methodological approaches for independent classification and assessment of risks in order to develop methods for managing them [1].

Keywords: construction, risk, management, assessment, enterprise, audit, insurance.

KIRISH. Risklarni boshqarishga zamonaviy yondashuvning asosiy maqsadi riskni minimal darajaga tushirish emas, balki uning miqdoriy va sifat parametrlarini optimallashtirish, shuningdek, uning hajmini aniqlash kontekstida rejalashtirish vositalaridan foydalanish imkoniyatidir. Shu munosabat bilan aytishimiz mumkinki, risklarni boshqarishni optimallashtirishning samarali mexanizmini ishlab chiqish zarurati zamonaviy sharoitlarda dolzarb va ahamiyatli bolib bormoqda.

ASOSIY QISM. Bizning fikrimizcha, qurilish korxonalarida risklarni boshqarish tizimida boshqaruv jarayoni samaradorligini oshirish uchun riskni erta aniqlashdan tortib, uzoq muddatda uni kamaytirish boyicha chora-tadbirlarni amalga oshirishgacha bolgan izchil tashkiliy harakatlar algoritmidan foydalanish kerak. Korxonadagi risklarni boshqarish sxemasining klassik versiyasi quyidagicha ifodalanishi mumkin:

1. Risklarni bir qator omillarga (tarmoqning oziga xosligi, joylashuvi, huquqiy shakli va boshqalar) qarab aniqlash va tasniflash;
2. Korxonaning hayotiylik sikli bosqichiga bogliq bolgan risklarning kattaligi va dinamikasining xususiyatlari;

3. Alohida tashkiliy-iqtisodiy chora-tadbirlar va texnologik operatsiyalarga qarab tuzilmani va cheklovchi risk korsatkichlarini baholash;

4. Korxonadagi risk darajasini pasaytirish zaruratini hisobga olgan holda risklarni boshqarish tizimidagi faoliyatni nazorat qilish va monitoring qilish;

5. Mavjud risklarni boshqarish tizimining samaradorligi va natijadorligini malum bir vaqt birligida baholash.

Risklarni boshqarish jarayoni, zamonaviy risklarni boshqarish yondashuvlari nuqtai nazaridan, korxonadagi risk miqdorini optimallashtirish boyicha ketma-ket harakatlarni amalga oshirishning oziga xos xususiyatlari bilan bogliq bolgan bir qator bosqichlarga bolinishi mumkin. Bosqichlarni tanlash asosan empirik shartli harakat ekanligini tan olish kerak, chunki amalda kopincha alohida bosqichlarni sinxronlashtirish va ularni bajarishning vaqtinchalik chegaralarini belgilash mavjud.

Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish tizimini shakllantirish sharoitida korxonada risklarni boshqarishning quyidagi asosiy bosqichlarini ajratish mumkin.

1. Maqsadni belgilash va organilayotgan obyektning tashkiliy tuzilmasida risklarni boshqarish ornini aniqlash.

2. Korxonadagi risklarni aniqlash va iqtisodiy-statistik tahlil qilish

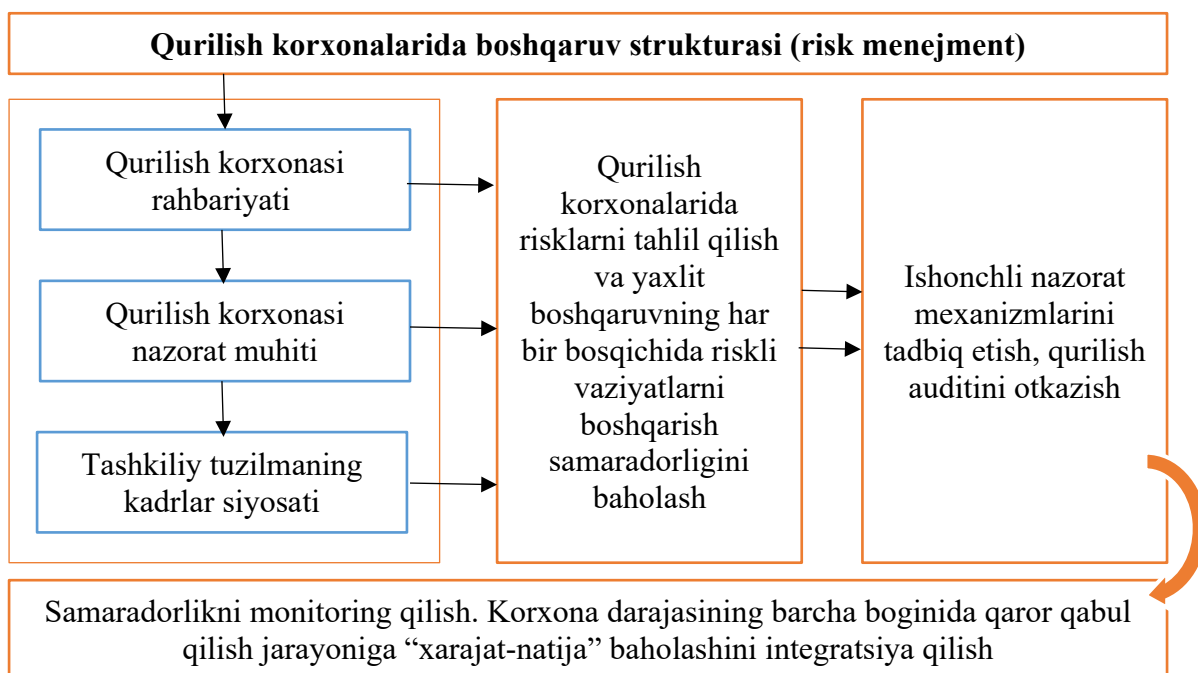
3. Muqobil usullarni tahlil qilish va paydo bolgan strategiya doirasida risklarni boshqarish usullarini yakuniy tanlash asosida korxonada riskka tasir qilish usullarining samaradorligini taqqoslash.

4. Tanlangan strategiya kontekstida risklarni boshqarishning tanlangan usulini amalga oshirish.

5. Risklarni boshqarish strategiyasini amalga oshirish uchun ichki nazoratni tashkil etish. Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish boyicha nazorat, garchi alohida bosqich sifatida ajratilgan bolsa ham, ayni paytda murakkab tashkiliy kategoriya bolib, boshqaruv jarayonining barcha bosqichlariga mos keladi.

Ichki audit nafaqat nazoratni, balki uslubiy funktsiyalarni ham amalga oshirish bilan bog'liq, chunki ichki auditor xojalik yurituvchi subyektning buxgalteriya hisobi muhitining sifatini muntazam ravishda kuzatib boradi va jiddiy xatolarni aniqlaydi, buxgalteriya hisobini, moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

6. Ozgarishlar va oqibatlarning monitoringi, korxonaning risklarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish.

1-rasm. Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish jarayonlarining ichki nazorati tizimi¹

Ozgarishlar va oqibatlarni monitoring qilish bosqichi vakolatli boshqaruv qarorlarini qabul qilish zarurligini hisobga olgan holda tizimga qayta aloqani taminlaydi. Organilayotgan boshqaruv jarayonining dinamik tabiatining oziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mulkchilikning har qanday shaklidagi korxonada risklarni boshqarishning moslashuvchanligini samarali taminlashga qaratilgan.

Yuqoridagi barcha bosqichlar muallif tomonidan tizimlashtirilgan va korxonadagi risklarni boshqarish jarayoni algoritmining tizimli-mantiqiy diagrammasi shaklida taqdim etilgan (2-rasm).

Taklif etilayotgan algoritm risklarni boshqarish tizimi haqidagi qarashlarimizga muvofiq ishlab chiqilgan. Algoritm noaniqlik holati mavjudligidan kelib chiqadi, uni risklarni boshqarish vositalaridan foydalangan holda aniqlikka aylantirish mumkin.

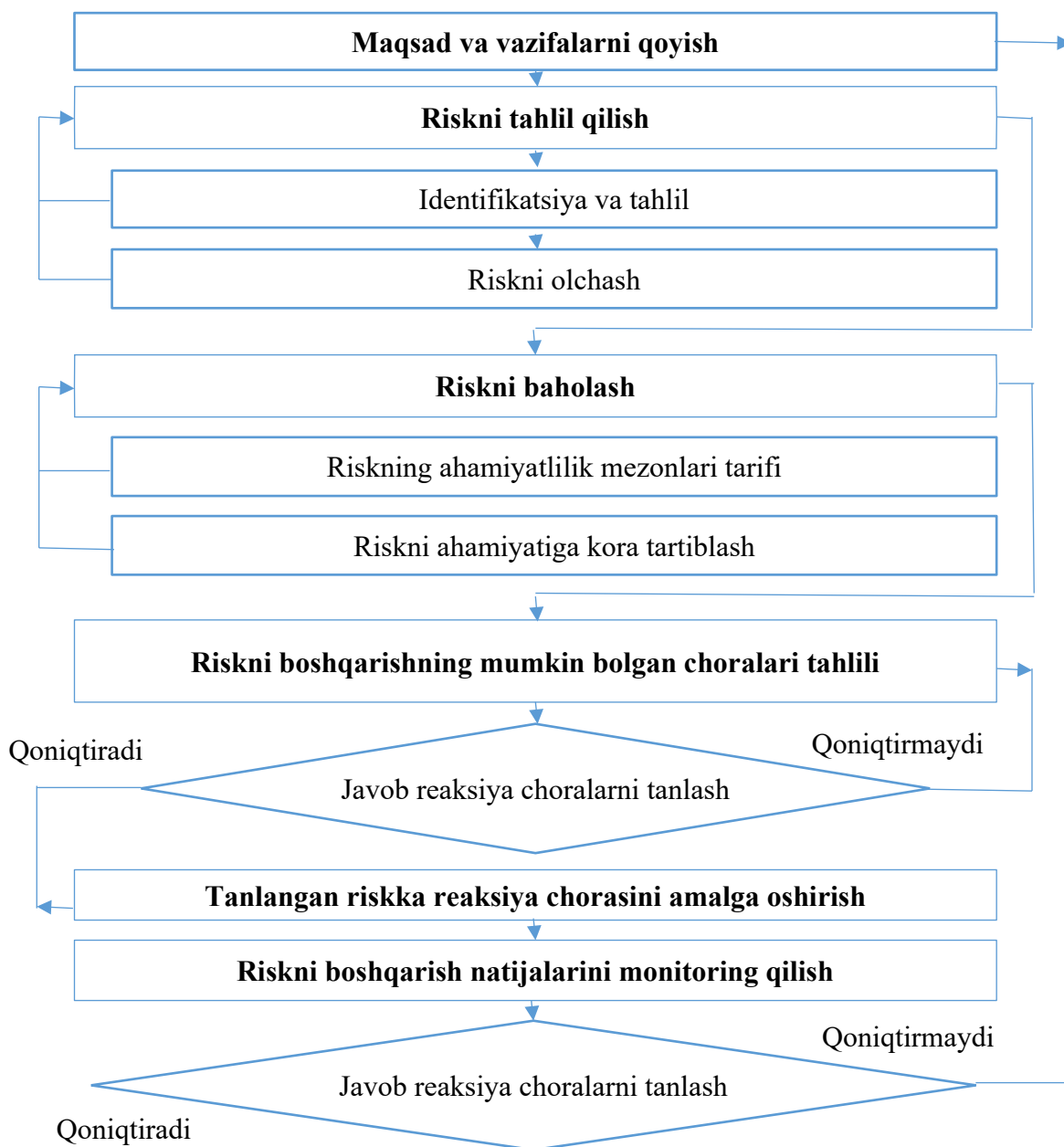
Tadqiqotlar shuni korsatadiki, korxonalar oz faoliyati davomida bir risk bilan emas, balki bir qator turli xil riskli vaziyatlarga duch kelishadi, bu korxonalarni riskka qarshi kurashish uchun samarali chora-tadbirlarning yagona tizimini yaratish zarurligi haqidagi fikrga olib keladi.

Risk portfelini boshqarish keng qamrovli yondashuvni talab qiladi:

- 1) Har bir riskni alohida tahlil qilish, malum risk holatlarining xususiyatlarini tushunishga va riskni boshqarish uchun mos vositalarni tanlashga imkon beradi;
- 2) Risklar portfelini yaxlit tahlil qilishga qaratilgan bolib, bu risklarning malum bir biznes tuzilmasiga umumiy tasirini aniqlash imkonini beradi.

¹Muallif ishlanmasi

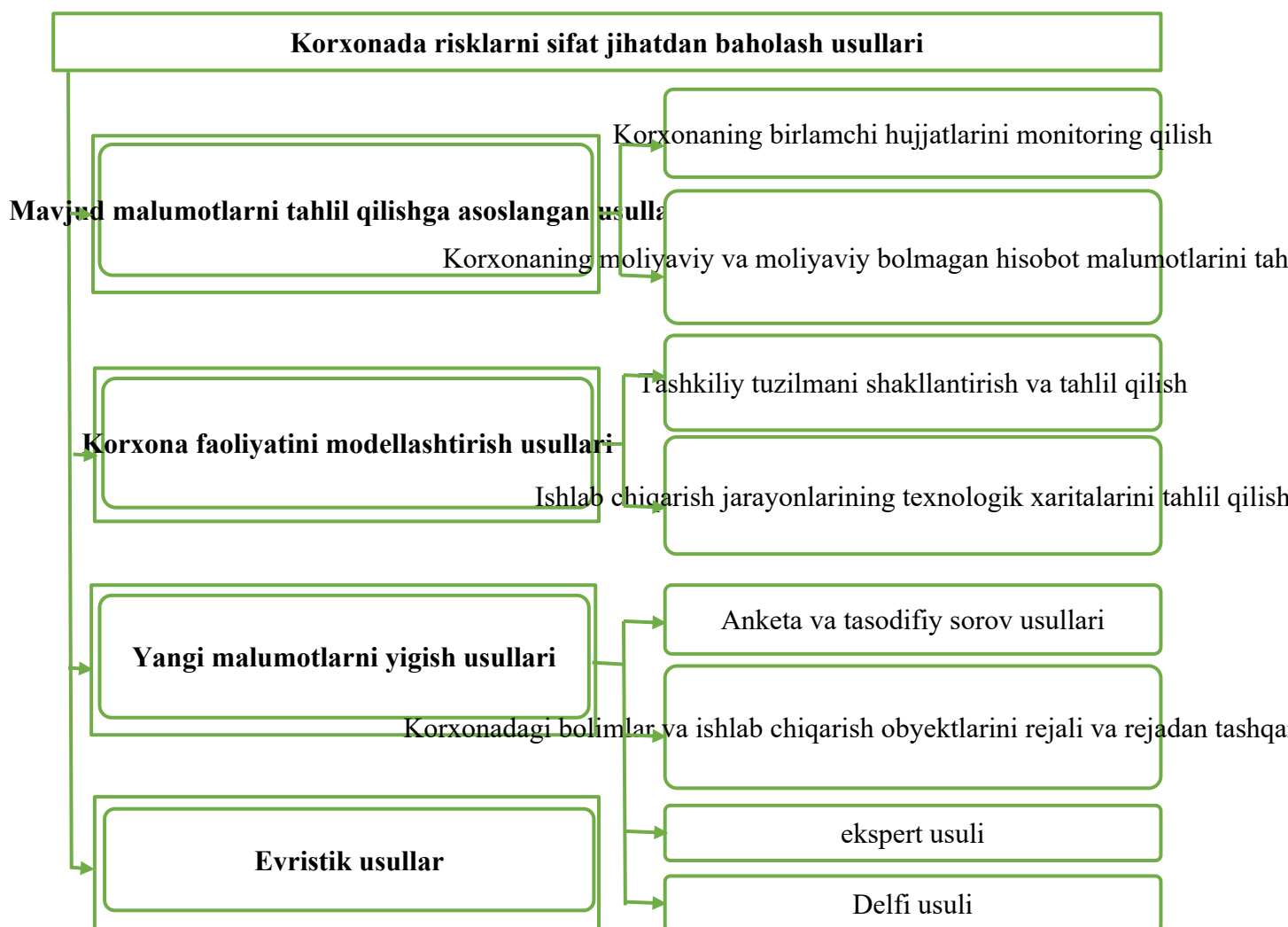
3) Korxonadagi risklarni tahlil qilish va baholashning asosiy maqsadi kutilayotgan risk darajasini aniqlashga tizimlashtirish va kompleks yondashishdir.

2-rasm. Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish jarayoni bosqichlari algoritmi²

Korxonadagi risklarni baholash uchun ikki guruhga bolinadigan turli usullar qollaniladi. Korxonada risklarni sifat jihatdan baholash usullarni qollash orqali tahlil qilinayotgan obyektning mumkin bolgan risklari aniqlanadi, yani ushbu riskning paydo bolishiga tasir qiluvchi manbalar va omillar aniqlanadi hamda tavsiflanadi, obyektning eng riskli hududlari aniqlanadi. Sanoat korxonalari faoliyatiga tasir qiluvchi risklarni aniqlash mutaxassislarga risklar soni boyicha risk darajasiga aniq baho berish va amalga oshirilayotgan loyihalarning dastlabki bosqichida malum qarorlaridan voz kechish imkonini beradi. Bizning fikrimizcha, risklarni sifat jihatdan tahlil qilishda qollaniladigan usullarni tort guruhga bolish mumkin (3-rasm).

² Muallif ishlanmasi

3-rasm. Korxonada risklarni sifat jihatdan baholash usullari³

Riskni sifat jihatdan baholash doirasida quyidagi usullar eng maqbulidir: ekspert baholash usuli, xarajatlarning texnik-iqtisodiy tahlili, analogiya usuli.

Ekspert baholash usuli muayyan muammo bo'yicha faoliyatning turli sohalaridagi malakali mutaxassislarni sorov otkazishdan, songra natijalarni statistik usullardan foydalangan holda qayta ishlashdan iborat. Hisob-kitoblar yoki taqqoslashlarni amalga oshirish uchun korxona rahbariyatidan zarur ma'lumotlar yetarli bo'lmaganda yoki yoq bolganda murojaat qilinadi.

Korxonadagi risk darajasini pasaytirish uchun quyidagi harakatlar va vositalardan foydalanish mumkin:

1. Mutaxassislarni jalb qilgan holda loyihani boshlashdan oldin rejalashtirilgan ishlarni chuqur organish, shu jumladan SWOT tahlili metodologiyasidan foydalanish.

2. Kozda tutilmagan xarajatlarni qoplash uchun mablaglarni zaxiralash, bu potensial risklarning ushbu risklarning oqibatlarini bartaraf etish uchun zarur bolgan xarajatlar miqdori bilan bogliqligini nazarda tutadi.

³Iqtisodiy adabiyotlarni tahlil qilish orqali muallif tomonidan ishlab chiqilgan

3. Loyihada ishtiroklari ortasida risklarni taqsimlash, bu esa qoshimcha aksiyalar chiqarish, shoba korxonalar tashkil etish, birlashishni nazarda tutadi.

4. Cheklash - faoliyat jarayonida foydalaniladigan mablaglar, moddiy va mehnat resurslari miqdorini cheklash, jalb qilingan kredit resurslariga cheklovlar o'rnatish. U kreditga tovarlarni sotishda, debitorlik qarzlarni boshqarishda, kreditlar berishda va boshqa hollarda foydalaniladi.

5. Diversifikatsiya - qoyilgan mablaglarni daromadni yoqotish imkoniyatini kamaytirish maqsadida turli xil kapital qoyilma obyektlari ortasida taqsimlash.

6. Sugurta - risklarning bir qismini sugurta kompaniyalariga otkazish.

7. Oz-ozini sugurtalash - xojalik yurituvchi subyekt tomonidan natural va pul sugurta (zaxira) fondlarini mustaqil ravishda yaratish. U sugurtalangan mulkning qiymati butun biznesning mulkiy va moliyaviy parametrlariga nisbatan kichik bolgan hollarda qollaniladi. Bundan tashqari, juda kichik yoqotish ehtimoli bilan oz-ozini sugurta qilishdan foydalanish tavsiya etiladi.

Risklarni kamaytirish mexanizmini takomillashtirish uchun ushbu vositalarning kombinatsiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq.

XULOSA. Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish - bu nafaqat xavflarni kamaytirish, balki loyiha samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanishni taminlashning muhim omilidir. Uslubiy yondashuvlar orqali risklarni aniqlash, baholash, ustuvorliklarini belgilash va ularni optimallashtirib beruvchi tizimli mexanizmlar shakllantiriladi.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Управление рисками в строительных организациях является не только средством снижения рисков, но и важным фактором повышения эффективности проектов, рационального использования ресурсов и обеспечения устойчивого развития. Методологические подходы формируют системные механизмы выявления, оценки, приоритезации и оптимизации рисков.

CONCLUSION. Risk management in construction organizations is not only a means of reducing risks, but also an important factor in increasing the efficiency of projects, rational use of resources and ensuring sustainable development. Methodological approaches form systemic mechanisms for identifying, assessing, prioritizing and optimizing risks.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Воробьев С.Н. Управление рисками в предпринимательстве — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко». - 2013. — 482 с.

2. Mirzayev B.O. “Qurilish obyektlarini qurilish risklaridan sugurtalash - risklarni boshqarishning samarali usullaridan biri” Agrobiznes, fan va texnologiyalar jurnali, **Toshkent davlat agrar universiteti**, 2025-yil, №6/[6]-son.
3. Mirzayev B.O. “Risklarning yuzaga kelish sabablari va ularni boshqarish asoslari” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, [2025-5].
4. Балабанов, И.Т. Риск-менеджмент -М.: Финансы и статистика, 1996. - С.192.
5. Романов, В.С. Классификация рисков: принципы и критерии [Электронный ресурс] «Финансы и кредит». - №2. 2006. - Режим доступа: <http://www.aup.ru/articles/finance/4.htm>
6. Беляева И.Ю., Козлова Н.П. Репутационные риски компании// Экономические системы. 2014. № 3. С. 28-33.